

מי צריך את המקדש? – תפילת שלמה במלכים א' ח' 1 - 13

גילי קוגלר

שלמה מקים מבנה מפואר, עצום, גדול, שבנייתו היתה כרוכה במאמץ, בעבודה קשה שנמשכה שבע שנים, וגרמה סבל לרבים. הנה מגיעה השעה להכריז על השימוש במקדש, ולתת לו תוקף מקודש, כדי שיהיה לו שימוש. איך הופכים בניין מאבן למקום קדוש? ומי בעצם צריך את המקום הזה?

הדייר נכנס לגור בבית – חנוכת ביתו של האל

במאמץ רב ובעבודה קשה (מל"א ה' 16 – ו' 38, ז' 13-51) נבנה מבנה חדש ויקר במרכז ירושלים. המבנה החדש מפואר ויוקרתי, ודווקא משום כך, ללא אהדה ציבורית וקבלה שלו על כל חלקי הציבור עלול לעמוד בעיר כפיל לבן שאין לו הופכין. כדי שיהיה זה בית מרכזי ומבוסס בחיי העיר והממלכה דרושים יחסי ציבור מוצלחים שיפרסמו ברבים את ערכו מבחינת התרבות והדת. שלמה מודע לכך ופועל בעניין. את יחסי הציבור למקדש הוא פותח בטקס החניכה של הבית.

טקס חניכה הוא רגע היכנסותם של דיירים לביתם החדש.¹ שלמה חונך את בית המקדש בהכריזו שהאל ייכנס לגור בבית ויתיישב בו: אָז אָמַר נְשַׁלְמָה ה' אָמַר לְשָׁפֵן בְּעֶרְפֶּל: בָּנָה בְּנִייתִי בַּיִת זָבֵל לָךְ מִכֹּחַ לְשִׁבְתָּךְ עוֹלָמִים (ח' 12-13). הוא מספר על המהפך שיתרחש עם הקמת בית המקדש: בעוד שה' התכוון לשכון בערפל, דהיינו בעננים (תהלים ס"ח 5: לָרֶכֶב בְּעֶרְבוֹת = לדוהר על העננים), הרי שעתה יוכל לשכון בביתו הנישא, הוא בַּיִת זָבֵל (מל"א ח' 13).²

שלמה בונה לאל משכן של קבע. ואכן, ברגע ההכרזה הדברים מתרחשים מאליהם; הבית מתמלא בנוכחות לא רגילה של הענן, הוא 'כבוד ה': וַיְהִי בְּצֵאת הַכֹּהֲנִים מִן הַקֹּדֶשׁ וַהֲעֵנַן מָלֵא אֶת בַּיִת ה': וְלֹא יָכְלוּ הַכֹּהֲנִים לַעֲמֹד לְשָׁרֵת מִפְּנֵי הָעֵנַן כִּי מָלֵא כְבוֹד ה' אֶת בַּיִת ה' (מלכים א' ח' 10-11). כבוד ה' המיוצג על ידי ענן ממלא את הבית,³ והדבר משפיע אפילו על הכוהנים הקרובים לקודש.

בית לאלוהים!???

ואולם הדברים מעוררים תמיהה – האם ייתכן שהאל גר בתוך בית? ואם כן: מה הוא עושה שם? האם הוא נראה? האם אפשר לחוש בו? האם הוא משתמש במקום? ברהיטים ובחפצים? האם הוא אוכל?

¹ כמו במקרה של בית פרטי: דברים כ' 5; כ"ח 30.

² השורש ז-ב-ל באוגרית משמש ככינוי לאל, כמעין תואר 'נסיד' (גמברוני, 1980, עמ' 30). בפרק שלפנינו השם נקשר לאל, אך מתאר את ביתו, וכונתו כנראה לעליונותו ולגובהו של הבית. בית רם ונישא, שבלשונו של ישעיהו השני מקבל משמעות של 'שמים' ממש: הַבַּיִת מִשָּׁמַיִם וְרָאָה מִזָּבֵל קֹדֶשׁ וְתִפְאַרְתָּךְ... (ישעיה סג' 15).

³ הופעת האל מיוצגת בענן: שמות יט' 9, כ' 18; דברים ד' 11.

בעולם הקדום התשובות לשאלות הללו היו חיוביות. כך עולה מכתובת אֶסְרָחְדוֹן מלך אשור המספרת על חנוכת המקדש של האל אשור בעיר אשור:⁴

הושבתי את אשור מלך האלים בדביר אדנותו הנשגב מכון עולמים. את נְגַרְת ואת האלים והאלות הצבתי במקומות עמידתם לימין ולשמאל. שחטתי פרים מריאים, טבחתי צאן, עופות השמים ודגי הים ללא מספר הרגתי. את יבול הים ותבואת הבריים הערמתי לפנייהם. שריפת הקטורת וריח השרף הטוב מכסים את פני השמים הרחבים בענן כבד. הגשתי לפנייהם מתנות מכל העולם המיושב ותשורה כבדה ונתתי במתנה...

אחרי שאסרחדון משקם את המקדש מהריסותיו וממקם בתוכו חפצים וריהוט הוא מכניס במו ידיו את האלים לתוך המקדש, מאכילם ונותן להם מתנות.⁵ הפסוקים שראינו בפרק ח' (פס' 4-13) מכילים תפיסה לא רחוקה מזו, שלפיה, עם תום תהליך הבנייה, האל, שלמענו הבית נבנה, נכנס לשכון בו. ואולם לא זהו האל ששלמה מצייר בעיני רוחו...

בְּנֵה בְּנֵיתִי בֵּית זָבַל לְךָ מְכוֹן לְשִׁבְתְּךָ עוֹלָמִים (פס' 12) – כִּי הָאֱמָנִים יֵשֵׁב אֱלֹהִים עַל-הָאָרֶץ הַנֵּה הַשָּׁמַיִם וְשָׁמַיִם לֹא יִכְלָלוּךָ (פס' 27)

– הילכו השניים יחדו?

ההכרזה על המקדש כעל מקום מושבו של האל מסייעת בהחלט בביסוס זכות הקיום של אותו מבנה מפואר, בין השאר בזכות יישור הקו עם תרבויות אחרות – "בשאר העמים האלים יושבים במקדשים, והנה גם אצלנו!" זהו המסר העובר לקהל שמתאסף במקום. כך מתבססת בראש ובראשונה יוקרתו של בית המקדש.

ואולם זה לא סוף הסיפור. שלמה מחזיק בהשקפה קצת אחרת על אודות מהות האל ומכאן על אופי המקדש ותפקידו.

נקרא את ההמשך. מה מטרת המקדש לפי תפילת שלמה? מפס' 15 עובר כחוט שני מסר אחר. בית המקדש נועד לשמש עבור שמו של האל, בְּיַת לְהֵיֹת שְׁמֵי שָׁם (פס' 16). אין עוד זכר לתפקידו כמקום לישיבת האל (פס' 13). המסר החדש חוזר שוב ושוב:

(טו) וַיֹּאמֶר בְּרוּךְ ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר דָּבַר בְּפִיו אֵת דְּוֹד אָבִי וּבְיָדוֹ מָלְא לְאֹמֶר: (טז) מִן הַיּוֹם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶת עַמִּי אֶת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם לֹא בְחַרְתִּי בְעִיר מִכָּל שְׁבִטֵי יִשְׂרָאֵל לְבָנוֹת

⁴ טור VII שורות 28-36. תרגום לעברית: א' (ו') הורוביץ, עולם התנ"ך, מלכים א', עמ' 84; על עניין זה בכתובת ובמקורות נוספים מן המזרח הקדום: ויינפלד, 1972, עמ' 249-250; הורוביץ, 1992, עמ' 76-78, 271-274 (ראו פרטים ביבליוגרפיים בסוף).

⁵ הרעיון שהאלים אוכלים במקדש נזכר גם בשירת הבריאה הבבלית "אנומה אליש" בתיאור הסעודה שעורכים האלים עבור האל מרדוך במקדש: 'ישבו האלים הגדולים, ויערכו הספלים, לכרה (=סעודה) ישבו' (אנומה אליש, לוח 6, שורות 74-75. 'בימים הרחוקים ההם', עמ' 42).

בית להיות שמי שם ואבחר בְּדוֹד לְהִיּוֹת עַל עַמִּי יִשְׂרָאֵל: (יז) וְיִהְיֶה עִם לִבִּי דָוִד אָבִי לְבָנוֹת
בית לְשֵׁם ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל: (יח) וַיֹּאמֶר ה' אֶל דָּוִד אָבִי יַעַן אֲשֶׁר הָיָה עִם לְבָבְךָ לְבָנוֹת בֵּית
לְשֵׁמִי הִטִּיבְתָּ כִּי הָיָה עִם לְבָבְךָ: (יט) רַק אַתָּה לֹא תִבְנֶה הַבַּיִת כִּי אִם בְּנֵה הַיֵּצֵא מִחֻלְצֵיֶיךָ
הוא יִבְנֶה הַבַּיִת לְשֵׁמִי: (כ) וַיִּקָּם ה' אֶת דְּבָרֹוֹ אֲשֶׁר דִּבֶּר וְאָקָם תַּחַת דָּוִד אָבִי וְאָשֵׁב עַל כֶּסֶף
יִשְׂרָאֵל כְּאֲשֶׁר דִּבֶּר ה' וְאָבְנָה הַבַּיִת לְשֵׁם ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל: (כא) וְאָשֵׁם שֵׁם מְקוֹם לְאָרוֹן
אֲשֶׁר שָׁם בְּרִית ה' אֲשֶׁר כָּרַת עִם אֲבֹתֵינוּ בְּהוֹצִיאֹו אֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם: (פס' 15-21)

שלמה (ועורך ספר מלכים עימו) מבינים שדברי התפילה במעמד חנוכת הבית יהיו מסמך מכוון שיצביע
על עקרונות היסוד. ⁶ זהו מסמך המהווה הצהרה, כמו מגילת העצמאות שלנו; לתפילתו של שלמה יחזרו
המונים שירצו ללמוד על אודות משולש היחסים בין האל, העם והמקדש. שלמה מתגייס אפוא להעביר
מסר מורכב יותר לגבי הבית שבנה: קיומו נועד לשמו של האל בלבד, לא לישיבתו הפיסית. אם חשבנו
שעם סיום הבנייה אלוהים ייכנס בכבודו ובעצמו לתוך ההיכל, טעינו. המקום ישא את שמו בלבד. הבית
יוסיף להיות חשוב כי הוא קשור לאל, אך בדרך מופשטת יותר, בהתייחסות סמלית בלבד. המקום נושא
את שמו של האל אך לא את נוכחותו הפיסית. זו התפיסה החדשה ששלמה רוצה להשריש, ניסוח יסודי
שלה מופיע בשאלתו הרטורית בהמשך: כִּי הָאֲמֵנָם יֵשֵׁב אֱלֹהִים עַל הָאֶרֶץ הַנְּהַה הַשָּׁמַיִם וְהַשָּׁמַיִם
הַשָּׁמַיִם לֹא יִכְלָלוּךָ אֶף כִּי הַבַּיִת הַנְּהַה אֲשֶׁר בְּנִיתִי (פס' 27).⁷

שלמה מאמץ תפיסה רווחת שלפיה הבית נבנה כדי לשמש מכוון לשבתו של אלוהים (פס' 12), אך בונה
עליה קומה נוספת (או למעשה מקצץ לה מרפסת). הוא אינו יכול למחוק לגמרי את התפיסות הקדומות,
אך מביע השקפה תיאולוגית חדשה ההופכת את הדברים: האל הוא גדול ובלתי נתפס, ולכן אין אפשרות
לצמצמו לתוך מבנה אחד, גדול ומפואר ככל שיהיה, לפיכך הוא עצמו לא ישכון במקדש אלא שמו.

אם כך – מי צריך את המקדש?

אם האל לא ישתמש במקדש כבית – מי ישתמש בו? מה יהיה תפקידו?

נתבונן בפס' 27 – 32: שלמה מבהיר שהאל, הגדול מכדי להיכלל בשמים או ב'שמי השמים', לא יישב על
הָאֶרֶץ (פס' 27), וכל שכן לא יצמצם עצמו לבית המקדש: אֶף כִּי הַבַּיִת הַנְּהַה אֲשֶׁר בְּנִיתִי (שם). יש
לצפות אם כן שיחסיו של האל עם העם לא יהיו מתוך המקדש אלא מבחוץ. כבר ברגע הזה, רגע החנוכה,

⁶ ייחוס הרעיון לשלמה הוא לצורך ההסבר כאן. במחקר המקרא הטקסט מיוחס ליוצרים מאסכולות בעלות השקפות שונות שתרמו לטקסט בשלבים שונים של יצירתו בתקופה שאחרי פילוג הממלכה ואילך (למשל: הורוביץ, 1992, עמ' 262-277).
⁷ אותו רעיון עולה מן ההערה של המספר הכל יודע, שיש שיכנו אותו העורך, המשתרבת לתיאור האירועים המתרחשים לפני התפילה: 'אין בָּאָרוֹן [אלא] רק שְׁנֵי לְחוֹת הָאֲבָנִים אֲשֶׁר הִנֵּחַ שָׁם מִשָּׁה בְּחֶרֶב אֲשֶׁר כָּרַת ה' עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּצִאתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם' (פס' 9). הוא מבהיר שבארוֹן מצויים שני לוחות אבנים ותו לא, ושאינן לייחס בטעות לארוֹן כוח אלוהי, כפי שעשוי להסתבר מן האירוע של הכהנים בפס' 10-11 המלמד על נוכחות האל במקום (ובמיוחד יש לו ביטוי בתיאורים במקומות נוספים: במדבר י 36-35; תהלים קלב 8).

שלמה מבקש שממקום מושבו בשמים (פס' 30), האל יפנה את תשומת ליבו למלך ולתפילותיו ופְּנִיָּתָ אֵל תִּפְלַת עֲבָדְךָ וְאֵל תְּחַנְּנֵנוּ יְהוָה אֱלֹהֵי לְשִׁמְעֵ אֶל הַרְנָה וְאֵל הַתְּפִלָּה אֲשֶׁר עֲבָדְךָ מִתְּפִלֵּל לְפָנֶיךָ הַיּוֹם (פס' 28). לשם כך האל מתבקש להביט ממקומו הנשגב אל עבר המקום שבו ישכון שמו: לְהִיּוֹת עֵינֶיךָ פְּתוּחֹת אֵל הַבַּיִת הַזֶּה לִיְלֶה יוֹם אֵל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָמַרְתָּ יְהוָה שְׁמִי שָׁם (פס' 29). רק אחרי שיפנה, ויביט, יוכל להאזין לתחינת נתיניו: ...לְשִׁמְעֵ אֵל הַתְּפִלָּה אֲשֶׁר יִתְפַּלֵּל עֲבָדְךָ אֵל הַמָּקוֹם הַזֶּה: וְשִׁמְעֵתָ אֵל תְּחִנַּת עֲבָדְךָ וְעַמֶּךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יִתְפַּלְלוּ אֵל הַמָּקוֹם הַזֶּה וְאִתָּה תִשְׁמָע... (פס' 29-30). התפילה מכילה רשימה של ציפיות לפעולת האל: וּפְנִיָּתָ; וְשִׁמְעֵתָ; וְסִלְחָתָ; וְעֲשֵׂייתָ; וְשִׁפְטָתָ (פס' 28-32), ואולם מסתבר שמעורבותו תיעשה מבחוץ. הוא יכוון את מבטיו ויכרה את אוזניו אל עבר המקדש, הוא ישמע את התפילות ויגיב, מרחוק.

כל בני האדם – וללא צורך במגע פיזי

המקדש יהווה מוקד לפניית העם לאל. אליו יתנקזו התפילות. בראש ובראשונה של המלך, (תְּפִלַּת עֲבָדְךָ, פס' 28) ושל העם (פס' 30). יהיה זה מקום התיווך של העם עם האל, מעין שטח מפורז וניטרלי בין שמים לארץ, צינור תקשורת. בהיותו כזה ישרת בראש ובראשונה את צרכי העם ולא את צרכי האל. הם יפנו אליו כיחידים וכציבור, כפי שמלמדת רשימת הדוגמאות למצבים של תפילה של העם;⁸ בנסיבות של תודעת חטא פגיעה איש ברעהו (פס' 31), כתבוסה מול אויב (פס' 33), במצב של בצורת (פס' 35) ורעב (פס' 37), בדרך למלחמה ובהיותם בשבי ובגלות (פס' 46 ואילך).⁹ כל אלה מפרטים את העקרונות המוצג באמירה של שלמה: וְשִׁמְעֵתָ אֵל תְּחִנַּת עֲבָדְךָ וְעַמֶּךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יִתְפַּלְלוּ אֵל הַמָּקוֹם הַזֶּה וְאִתָּה תִשְׁמָע אֵל מְקוֹם שְׁבָתְךָ אֵל הַשָּׁמַיִם וְשִׁמְעֵתָ וְסִלְחָתָ (פס' 30). זוהי אמירה פרדיגמטית המבירה את אופן העבודה:

הנתינים – הן המלך והן העם יתפללו (פס' 30א. ובדוגמאות: פס' 33, 35, 38, 44, 47, 48)

ואלוהים ישמע את התפילות שיגיעו 'אל מקום שבתו' אֵל הַשָּׁמַיִם. ומשם, מן המרומים, ישלח להם את מחילתו (פס' 30ב. ובדוגמאות: פס' 34, 36, 39, 45, 50).¹⁰

והנה, כבר מן האמירה העקרונית ואף מן הדוגמאות אנו למדים שכפי שהאל בשמים ואינו נכנס למקדש עצמו, כך העם הפונה לאל באמצעות המקדש, אין הכרח שיששה במקום. אדם פרטי שחטא יכול לבוא עד לְפָנֶי מִזְבְּחֶךָ בַּבַּיִת הַזֶּה ולהתפלל שם (פס' 31); וכך גם העם לאחר שניגף מול האויב וְהַתְּפִלְלוּ וְהַתְּחַנְּנוּ אֵלֶיךָ בַּבַּיִת הַזֶּה (פס' 33); ואולם במצבים מסוימים די יהיה לפנות בתפילה אֵל הַמָּקוֹם הַזֶּה (פס' 35) כמו במצב של בצורת, או רעב. אז אדם יוכל פשוט לפרוש את כַּפָּיו אֵל הַבַּיִת הַזֶּה (פס' 38), ויזכה להיענות של האל. גם הנכרי מארץ רחוקה יישמע על ידי האל אף אם התפילה תיעשה מרחוק, אֵל

⁸ ובולטת העובדה שלעומת התיאור בפסוקי המסגרת בתפילת שלמה עצמה נעדר תפקידו של המקדש כמקום פולחן וזבח.

⁹ אף נוכרים יפנו אליו באמצעות המקדש (פס' 41-42).

¹⁰ אם כי לצד סליחה יהיה גם משפט; חסד לצד דין, תכונות המצויות באל זו לצד זו (פס' 30, 32).

הַבַּיִת הַזֶּה (פס' 42), והוא הדין בהזדמנויות שהמתפללים יהיו לוחמים היוצאים לשדה הקרב בחוץ לארץ, שאז לא תהיה ברירה והתפילה תהיה רק דְרָךְ הָעֵיר... וְהַבַּיִת אֲשֶׁר בָּנִיתִי לְשִׁמְךָ (פס' 44), וכל שכן במקרים עתידיים של שהיית העם בשבי ובגלות (פס' 45-47). התפילה תהיה דְרָךְ אֲרָצָם ודרך הָעֵיר אֲשֶׁר בְּחֶרֶת וְהַבַּיִת אֲשֶׁר בָּנִיתִי לְשִׁמְךָ (פס' 48).¹¹

הדוגמאות מלמדות כמה כוח טמון במבנה החדש, שעל אף שהוגדר כמקום תיווך אינו מחייב נוכחות פיזית במקום; בוודאי לא של האל, אך אף לא של העם. עוצמתו של המקדש כה רבה, עד שהשפעתו רבה גם מחוצה לו ואף מעבר לרדיוס הקרוב אליו. העם יפנה לאל באמצעות פנייה אֶל הַמְּקוֹם הַזֶּה, אל המוסד המכובד שזה עתה נבנה. הוא יפנה 'אל' ולא 'מ'. מכל נקודה בארץ או בעולם אפשר יהיה להתכוון ולכוון את המבט או את הלב 'דרך' מקום התיווך, והאל, תמיד וללא יוצא מן הכלל, ישמע את הדברים.¹² בנקודה זו עשויה להתעורר השאלה מה יקרה במצב של חורבן המקדש. התפילה רומזת לשלב בהיסטוריה של שבי וגלות העם בארץ זרה אך אינה מנבאת את חורבן המקדש. האם על פי תיאור זה אובדן עתידי של המקדש יותיר את העם ללא ערוץ תקשורת עם האל? נראה שלא דווקא. שהרי די בהפניית המבט דרך הארץ העיר ולכיוון הבית, כדי שאלוהים ישמע ויגיב (פס' 49-50), אזי ייתכן שגם בהיעדר המבנה עצמו עצם התודעה והסמליות של המקום הן שישמרו על קו התקשורת עם האל והתפילות ימשיכו...

מה מהווה המקדש עבור שלמה המלך – בלי פוליטיקה אי אפשר

העם הוא שזקוק למקדש וישתמש בו. אבל עוד משהו זקוק לו מאד, ולא רק לצורכי תפילה לאל. נחזור לפסקה הקודמת בפרק. הפעם נסמן את ההתייחסויות של שלמה לעצמו:

(טו) וַיֹּאמֶר בְּרוּךְ ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר דִּבֶּר בְּפִיו אֵת דְּוֹד אָבִי וּבְיָדוֹ מָלָא לְאֹמֶר: (טז) מִן הַיּוֹם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶת עַמִּי אֶת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם לֹא בְּחֶרֶתִי בְעֵיר מְפֹלֵשׁ יִשְׂרָאֵל לְבָנוֹת בַּיִת לְהִיּוֹת שְׁמִי וְאֶבְחַר בְּדוֹד לְהִיּוֹת עַל עַמִּי יִשְׂרָאֵל: (יז) וַיְהִי עִם לֵבָב דְּוֹד אָבִי לְבָנוֹת בַּיִת לְשֵׁם ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל: (יח) וַיֹּאמֶר ה' אֵל דְּוֹד אָבִי יַעַן אֲשֶׁר הִנֵּה עִם לֵבָבְךָ לְבָנוֹת בַּיִת לְשִׁמִּי הִטִּיבְתָּ כִּי הִנֵּה עִם לֵבָבְךָ: (יט) רַק אַתָּה לֹא תִבְנֶה הַבַּיִת כִּי אִם בְּנֶה הַיָּצֵא מִחִלְצִיךָ הוּא יִבְנֶה הַבַּיִת לְשִׁמִּי: (כ) וַיְקַם ה' אֵת דְּבָרֹוֹ אֲשֶׁר דִּבֶּר וַאֲקָם תַּחַת דְּוֹד אָבִי וַאֲשַׁב עַל כַּסֵּא יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר ה' וַאֲבָנָה הַבַּיִת לְשֵׁם ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל: (כא) וַאֲשַׁם שְׁם מְקוֹם לְאֶרֶץ אֲשֶׁר שָׁם בְּרִית ה' אֲשֶׁר כָּרַת עִם אֲבֹתֵינוּ בְּהוֹצִיאֹו אֶתֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם: (פס' 15-21)

¹¹ הרעיון לקוח מן המאמר: http://tora.us.fm/tnk1/nvir/mlkima/tfilit_jlmo.html החסר את שם המחבר ומציין בהערה שהדברים נלמדו בהרצאה מפי הרב י' סמט, מפתח תקווה.

¹² מנוגדת לתפיסה הזו השקפתו של יחזקאל, כפי שהיא עולה משובתו השלילית והזועמת לבקשת הזקנים 'לדרוש את האל' ממקום שהייתם בגלות (יחזקאל כ 1-3, 31-44).

אין חולק ששלמה הוא בנו של דוד, ואף על פי כן שלמה טורח כמעט בכל אזכור של דוד לצרף לו, במקום תואר המלך, את תואר האב, דָּוִד אָבִי (פס' 15, 16, 18). שלמה רוצה להבהיר כאן משהו אחר ולתמיד: "אני בנו של המלך שנבחר על ידי האל, ומכאן שאף אני מחזיק באותו מעמד, אף אני נבחר!". העיסוק בנושא חושף סוגיה שכנראה לא היתה פשוטה בחייו – זכותו על המלכות.¹³ פרויקט הבנייה שירש מדוד הוא לא עוד פרויקט ארכיטקטוני, אלא מהלך קריטי שיעזור לבסס את תוקף מלכותו. אמנם דוד הגה את הרעיון, אך שלמה הוא קבלן הביצוע, שקיבל על כך גושפנקא אלוהית: ...כִּי אִם בְּנֶה הַיָּצֵא מִחֲלָצִיךָ הוּא יִבְנֶה הַבַּיִת לְשָׁמִי (פס' 19). זוהי האסמכתא של שלמה למפעל חייו. אך משמעותה רחבה יותר. מאשר עניין הבנייה, זהו אישור לעצם מלכותו. המקדש הופך למזוהה עימו, גולת הכותרת של מלכותו. בתום בניית המקדש האל נותר עמום בנוכחותו במקום ודווקא המלך עומד איתן ונוכח יותר אי פעם.

הרחבה – האם ל'מקום' יש מקום?

בהתייחסויות שונות במקרא נשמעות תפיסות מגוונות בשאלת מקומו של האל ונוכחותו הפיסית. בני התקופה היו עסוקים בסוגיה, ותשובותיהם, כפי שהן באות לידי ביטוי במקרא, לא היו אחידות. ישעיהו צייר את אלוהים יוצא ממקום שהותו בעת שביקש להעניש את יושבי הארץ: כִּי הִנֵּה ה' יֵצֵא מִמְּקוֹמוֹ לִפְקֹד עֶוֹן יִשְׂרָאֵל הָאָרֶץ עָלָיו וְגִלְתָּה הָאָרֶץ אֶת דָּמֶיהָ וְלֹא תִכְסֶּה עוֹד עַל הָרוּגֶיהָ (ישעיהו כ"ו 21). באמירה זו הוא מייחס לאלוהים נוכחות פיסית במקום מסוים. מהו המקום? יחזקאל נותן על כך את הדעת. בימים הקודמים לחורבן המקדש הוא חוזה ב'כבוד ה'' היוצא מן המקדש: וַיֵּצֵא כְבוֹד ה' מֵעַל מִפְתַּן הַבַּיִת וַיַּעֲמֵד עַל הַכְּרוּבִים: וַיִּשְׂאוּ הַכְּרוּבִים אֶת פְּנֵיהֶם וַיִּרְאוּ מִן הָאָרֶץ לְעֵינֵי בְּצִאתָם וְהָאוֹפָנִים לְעֵמֶד פֶּתַח שַׁעַר בַּיִת ה' הַקִּדְמוֹנִי וְכְבוֹד אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל עָלֵיהֶם מְלֻמְעָלָה (יחזקאל י' 18-19. וגם פס' 4). הנביא מתאר פן פסי של האל, זהו ה'כבוד' מבית היוצר ה'כוהני'. להשקפת יחזקאל בתוך המקדש נמצא, עד ערב חורבנו, האל או ביטוי פסי מסוים שלו, והוא ישוב ויאכלס את המקדש עם בנייתו בשנית: וְכְבוֹד ה' בָּא אֶל הַבַּיִת דְּרָךְ שַׁעַר אֲשֶׁר פָּנָיו דְּרָךְ הַקְּדָיִם... וְהִנֵּה מְלֵא כְבוֹד ה' הַבַּיִת (יחזקאל מ"ג 4-5).

תיאור זה דומה לתפיסה המשתקפת בתיאור ההתרחשות בפרק שלנו, בפסוקים הקודמים לתפילת שלמה: וְלֹא יָכְלוּ הַכֹּהֲנִים לְעֵמֵד לְשַׁרְת מִפְּנֵי הָעָנָן כִּי מְלֵא כְבוֹד ה' אֶת בַּיִת ה' (מלכים א' ח' 11). לעומת זאת, בתפילתו שלמה מדגיש, כאמור, גם תפיסה אחרת, שלפיה שמו של האל בלבד ישכון במקדש (פס' 16, 17, 18, 19, 20 ועוד).

לרעיון הזה יש ביטוי באמירה הקצרה של אלוהים הנאמרת במסגרת הזרישה להקים לו משכן במדבר: וַעֲשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ וְשִׁכְנָתִי בְּתוֹכְכֶם (שמות כה 8). המקדש הוא לאל ('לי'), אך נוכחותו לא תהיה בו אלא

¹³ שהרי לא מן האל קיבל שלמה אישור רשמי למלוך, ויש שיאמרו שגם לא היתה זו כוונתו הראשונה של המלך... בעיקר היתה זו המוטיבציה של אמא פולניה שהניעה את העניינים (מלכים א' א').

'בתוכם'. לכך אולי התכוון שלמה כשביקש מהאל להביט בנתיניו ולשמוע לתפילותיהם, להיות בקרב העם, בזכות המקדש.¹⁴

המורכבות בסוגיית נוכחותו הפיסית של האל המשתקפת מן הכינוי שניתן לאל בימי חז"ל – המקום.¹⁵ כפי שמסביר רב אמי במדרש בראשית רבה: 'מפני מה מכנין שמו של הקב"ה וקוראין אותו מקום? שהוא מקומו של עולם ואין עולמו מקומו' (פרשה ס"ח פסקה ט'). בצורה דומה מסביר גם פילון האלכסדרוני: 'אלוהים נקרא מקום מפני שהוא מקיף דברים, אבל אין הוא מוקף כלום, ומפני שהוא מפלט לכול, ומשום שהוא החלל של עצמו. האל, מכיוון שאינו מוקף כלום, הריהו בעל כורחו מקום עצמו'.¹⁶ אלוהים אינו נמצא בתוך דבר, אין לו מקום, אך הוא עצמו מכיל דברים ומהווה את המקום להם ולעצמו. מקומו של האל אם כן אינו במקדש, אך גם לא בשמים. מקומו בשום מקום מסוים ובכל מקום. שני טקסטים נוספים מביעים את הרעיון הזה:

שאל גוי אחד את רבי יהושע בן קרחה: מה ראה הקב"ה לדבר עם משה מתוך הסנה? אמר לו: אילו מתוך חרוב או מתוך שקמה – כך היית שואלני... למה מתוך הסנה ללמדך שאין מקום פנוי בלא שכינה אפילו סנה בלבת אש (מדרש שמות רבה פרשה ב פסקה ה).

אלוהים אפוא נמצא בכל מקום, 'אפילו בלבת אש'. כדברי יהודה עמיחי:

במרחק שתי תקוות מן הקרב, חזיתי שלום.
ראשי העיף מוכרח ללכת, רגלי חולמות חלום.
האיש השרוף אמר: אני הסנה שבער ואכל, גִּשָּׁה הלום,
מותר לך, השאר נעליך על רגליך. זה המקום.

(יהודה עמיחי, מתוך: 'בזווית ישראל – מחזור מרובעים')¹⁷

את אלוהים (או את התקווה ואת השלום) אין צורך לחפש במקומות של טוהר וקדושה, גם לא במקדש. אלוהים פה. בתוך המלחמה, גם בתוך הרע.

ביבליוגרפיה

חמ"י גבריהו, 'בית מקדש בירושלים לאלוהים שאין דמות ותמונה', בית מקרא ל, תשמ"ה, עמ' 142-155
גמברוני, 1980 =

¹⁴ ביטויים דומים לרעיון: ישעיהו סו 1: פה אמר ה' השמים פסאי והארץ הדם רגלי אי זה בית אשר תבנו לי ואי זה מקום מנוחתי (מתנגד ישירות לרעיון שאלוהים נח – תהלים קלב 8, 14); תהלים נ 12-13: אם אָרְעַב לא אמר לך כי לי תבֵּל וּמְלֶאָה: האוכל בָּשָׂר אֲבִירִים וְדָם עֲתוּדִים אֲשַׁמָּה.

¹⁵ מקור הכינוי כנראה ברמז לאלוהים באמירה של מרדכי לאסתר: כי אם הִתְרַשׁ תִּתְרִישִׁי בְּעַת הַזֹּאת רִחוּ וְהִצְלָה יַעֲמוּד לַיהוּדִים מִמָּקוֹם אֲחֵר... (אסתר ד' 14).

¹⁶ מתוך החיבור 'על החלומות' (Philo in nine volumes תרגום לאנגלית: F.H. Colson, כרך 5).
¹⁷ <http://www.chagim.org.il/ListPages.aspx?catid=174#> יהודה עמיחי.

J. Gamberoni, 'זָבַל', in: G.J. Botterweck and H. Ringgren (eds.), TDOT 4 (Theological Dictionary of the Old Testament), Michigan 1980,29-31(German original: 1975)

= הורוביץ, 1992

V. (A.) Hurowitz, *I have built you an exalted house : temple building in the Bible in light of Mesopotamian and Northwest Semitic writings*, JSOTS 115, Sheffield 1992

= ויינפלד, 1992

M. Weinfeld, *Deuteronomy and the Deuteronomic school*, Oxford 1972

עולם התנ"ך – מלכים א, תל אביב 1994

ש' שפרה וי' קליין, בימים הרחוקים ההם – אנתולוגיה משירת המזרח הקדום, תל אביב תשנ"ח